

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.9

Є.М. Блажівський

кандидат юридичних наук,
ректор Національної академії прокуратури України,

ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ

Статтю присвячено узагальненню й аналізу проблем, які існують у справі запровадження системи кримінологічного моніторингу. Запропоновано можливі кроки, спрямовані на подолання як системних розбіжностей, так і дисфункцій цієї діяльності.

Ключові слова: кримінологічний моніторинг, протидія злочинності, запобігання злочинам, правоохоронні органи.

I. Вступ

Наукове пізнання протидії злочинності відбувається через відповідну дослідницьку діяльність, об'єктами якої є злочинна діяльність та діяльність зі здійснення кримінологічного впливу. Результатами наукової діяльності є розробка теоретичних положень, рекомендацій з окремих методичних, організаційних або тактичних аспектів практичної діяльності щодо протидії злочинності. Значне місце при цьому відводиться науковим розробкам питань моніторингу протидії злочинності, на що цілком справедливо звертається увага у відповідних дослідженнях Г.А. Аванесова, О.В. Бокова, В.В. Голіни, Л.М. Давиденка, І.М. Даньшина, О.М. Джужи, А.П. Закалюка, О.Г. Кальмана, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, В.М. Поповича та ін.

II. Постановка завдання

Мета статті – критично оцінити та передбачити проблеми функціонування системи на різних стадіях її розвитку і сучасний стан.

III. Результати

Перш за все слід зазначити, що джерелами інформації під час кримінологічного моніторингу є інформаційні ресурси органів влади та місцевого самоврядування, результати соціологічних досліджень державних науково-дослідних установ, неурядових і громадських організацій, інформаційно-аналітичні, статистичні, соціологічні дані компетентних органів зарубіжних держав, міжнародних організацій [1, с. 151].

При всій повноті опису характеристик параметрів кримінологічного моніторингу із часом менше питань, які потребуватимуть вирішення, не ставатиме. І головні з них ґрунтуються у побудову механізму взаємодії різних органів і організацій, професіо-

налізм кадрів, фінансування, вироблення та застосування єдиної методики, визначення критеріїв оцінювання, наявність на всій території країни сучасних інформаційних ресурсів [2, с. 56–60].

Є й інші менш значущі проблеми, які будуть виникати на регіональному та місцевому рівнях. Вони можуть вплинути на якість проведеного моніторингу, але позитивне те, що усвідомлення цих проблем приводить нас до розуміння необхідності проведення моніторингу, котрий дає змогу об'єктивно оцінити масштаби реальної кримінальної ситуації в країні.

Загальний кримінологічний моніторинг може включати аналіз таких окремих складових, що вирішують більш вузькі завдання на пріоритетних напрямках, з яких складається характеристика всіх ознак ситуації.

1. Встановлення об'єктивної та повної оцінки сформованої кримінологічної обстановки в цілому в державі, з огляду на особливості її характеристик за окремими найбільш кримінально ураженими регіонами. Але при цьому важливо враховувати дві суперечності. По-перше, визначити масштаби, межі інтересів, рівень поширеності самої злочинності. Проводячи моніторинг, можна встановити ряд закономірностей і характерних територіальних і регіональних особливостей. По-друге, провести аналіз населення, поданого як жертв (потерпілих від злочинів). Такий моніторинг ситуації включає всебічне оцінювання інформації правоохоронних органів про зареєстровані злочини, з одного боку, а з іншого – про процеси віктимізації безпосередньо тих, хто постраждав від злочинів.

2. Проведення моніторингу всіх успішно реалізованих і "провальних" концепцій і програм державного, регіонального та місцевого рівнів, проаналізувавши їхні харак-

терні недоліки в історичній ретроспективі й у прив'язці до територіальних особливостей, що не дали свого часу змоги домогтися позитивного результату. Необхідно одержати вичерпну відповідь на запитання, що зумовило низьку ефективність раніше чинних програм і які причини цього.

3. Проведення моніторингу ефективності роботи законодавчої, правозастосовної та виконавчої систем, що здійснюють кримінально-правову боротьбу зі злочинністю і наслідками злочинності, для того щоб розкрити найбільш типові та поширені помилки в цій сфері, які також впливають на загальний стан проблеми. Адже багато поворотів державної політики в сфері боротьби зі злочинністю були прямо пов'язані із законодавчими нововведеннями, змінами і доповненнями, внесеними в колишній та чинний Кримінальні кодекси, різними підходами до притягнення до кримінальної відповідальності й покарання тощо. Тому так важливо здійснити детальний аналіз і дати оцінку всіх етапів державної кримінальної політики, здійснюваної в радянській, пострадянській і сучасний час [3, с. 126]. Моніторинг адміністративних і кримінально-правових законів, котрі чинні сьогодні, та практики їхнього застосування дасть змогу надалі виробляти пропозиції з подальшого вдосконалення законів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю.

4. Необхідність моніторингу можливостей та ефективності чинного кримінального покарання за злочини, застосовуваного у поєднанні з комплексом заходів із ресоціалізації, соціально-психологічної адаптації до життя. Це одна з найскладніших проблем. Кримінальне покарання, застосовуване до злочинців, у багатьох з яких під впливом тривалого перебування у місцях позбавлення волі деформована психіка, змінилися погляди, потреби, звички і навіть відбулася деградація особистості, виявляється мало-ефективним і не може досягти поставлених цілей. У зв'язку із цим варто підтримати висловлену думку про необхідність у кримінально-правовому порядку передбачити застосування до окремих категорій злочинців обов'язкових заходів психологічної корекції. Наприклад, ці заходи можуть застосовуватися, по-перше, до осіб, що вчинили наркозлочини і не потребують лікування від наркоманії, але психологічно є занедбанними та становлять групу ризику; по-друге, до осіб, що вчинили злочини і визнані на підставі медичного висновку такими, котрі потребують лікування від наркоманії, одночасно із застосуванням примусових заходів медичного характеру з метою нормалізації їхнього психологічного стану і соціальної реінтеграції на підставі рішення суду [4, с. 6].

5. Недооцінка моніторингу громадської думки, з'ясування ступеня готовності грома-

дянського суспільства надавати допомогу в протидії злочинності, профілактиці злочинів особливо серед підростаючого покоління, можливості вибудовування громадськістю загороджувальних бар'єрів на шляху злочинців. Силами тільки правоохоронних органів неможливо впоратися з лихом, що заповнило Україну. Потрібна активна позиція усього громадянського суспільства. У зв'язку із цим важливо досліджувати рівень готовності та бажання окремих категорій населення брати участь у запобіганні, наданні психологічної допомоги та підтримки неповнолітніх і малолітніх, здатних потрапити в злочинні мережі тощо. Необхідно визначити загальний настрій і ставлення всього населення у цілому і його найбільш активної частини як до злочинності, так і всієї системи запобіжних заходів, які реалізує держава в рамках оголошеної нею політики в сфері протидії злочинності.

6. Систематичне здійснення моніторингу ефективності діяльності правоохоронних органів для того, щоб вчасно бачити і виправляти допущені помилки, вносити необхідні корективи з метою максимального досягнення поставлених завдань. Через ці органи реалізується кримінальна політика держави в сфері протидії злочинності, визначаються пріоритетні напрями, здійснюється взаємодія, погодженість усієї системи заходів запобігання і протидії, відбувається координація дій державних органів та громадських організацій, задіяних у боротьбі зі злочинністю.

Водночас при створенні нових державних структур, покликаних протидіяти злочинності, варто уникати системних розбіжностей, яких не вдається дотепер у повному обсязі уникнути. Зокрема, складно зрозуміти подвійність положення, коли з одним видом злочинів повинні здійснювати боротьбу різні органи і служби. Ця діяльність перетинається, дублюється, певною мірою заважає одна одній, створюючи певний конфлікт ситуацій. Вибудувати чіткі межі взаємодії двох правоохоронних відомств буде досить важко, тому що вони діють на одному кримінально ураженому територіальному просторі та в рамках одного правового поля, а от для лавірування, конкуренції, пред'явлення обопільних претензій і обвинувачень підстав буде достатньо [5, с. 222].

Відзначимо ще ряд труднощів, які в повному обсязі не враховані на сьогодні. Так, не вдається створити модель, що відповідає сучасним вимогам конструктивної та ефективної взаємодії між усіма державними органами, медичними, освітніми установами, громадськими організаціями, фондами, рухами та іншими структурами, задіяними в запобіганні злочинам. Для вирішення цієї проблеми не склались необхідні ні соціаль-

но-економічні, політичні, морально-психологічні умови, ні правова база. Занадто багато відомчих інтересів треба враховувати, вирішувати різнопланові проблеми, поєднувати і координувати їх.

Тільки просте перерахування органів і організацій, які задіяні в протидії злочинності, свідчить, наскільки значним цей список виходить. А головне, всі вони мають різні, іноді вузьковідомчі завдання, застосовують тільки їм властиві методи роботи, мають своє бачення й особливі підходи в проведенні моніторингу та оцінювання криміногенної ситуації. По-різному вони ведуть облік статистичних даних, використовують різні методики при зборі й обробці інформації, надають звіти про проведену роботу, отримані результати, поширюють свою дію на різні сфери, що забезпечують життєдіяльність суспільства тощо.

У багатьох правоохоронних органах існує власна система циркуляції конфіденційної інформації, відомостей, що становлять службову таємницю, даних розробок і результатів оперативної діяльності, інші матеріали, котрі не підлягають розголошенню. Беруться до уваги цифри про зареєстровану злочинність, дані про припинені кримінальні провадження, нерозслідувані злочини, статистика засуджених та інша інформація. Вона також може перетинатися між відомствами.

На сьогодні залишається невирішеним питання, наскільки можливим є обмін подібною інформацією між різними державними органами та іншими установами й організаціями, що здійснюють протидію злочинності, і в яких межах це допустимо. До чого, наприклад, може призвести розголошення цієї інформації. І як у таких випадках повинна діяти адміністрація підприємства чи навчального закладу, щоб не порушити права певної людини й убезпечити себе від неправих дій.

На сьогодні залишається без відповіді й головне запитання про те, наскільки, охороняючи і захищаючи права профілактованої особи, дотримуються або порушуються права інших громадян, змушених перебувати поруч із людиною, що може непередбачено поводитися внаслідок будь-якого впливу, і наскільки влада гарантує безпеку своїм громадянам, приреченим співіснувати в подібних умовах підвищеної суспільної небезпеки.

Ще одне запитання вимагає свого вирішення. Так, якщо вищезгадані правоохоронні органи можуть у своїх досягненнях апелювати статистичними даними, то як бути іншим суб'єктам, наприклад, освітнім установам, що ефективно здійснюють ранню профілактику серед неповнолітніх і молоді? Адже світовим досвідом доведено, що

тільки рання профілактика дає стабільне зниження рівня злочинності, тим самим ефективно досягаючи вирішення завдання протидії злочинності.

Але видимі позитивні результати подібної роботи в школах, коледжах, ВНЗ та інших установах виявляються не відразу, а згодом, іноді через роки, а то й десятиліття. Адже підлітки повинні подолати вік ризику, уникнути тиску агресивного середовища і сформуватися у дорослу успішну людину.

Тому всі основні напрями взаємодії в сфері протидії злочинності повинні бути не просто зазначені, а погоджені й скоординовані в єдиній програмі, прийнятій для всієї території країни, але обов'язково з урахуванням специфіки всіх регіонів, особливо урбанізованих, у рамках проведенної державної політики в сфері боротьби зі злочинністю.

Після вироблення сучасних підходів для вирішення наявних труднощів у країні в цілому та на місцях необхідно ще раз здійснити моніторинг криміногенної ситуації, щоб зрозуміти якість змін, що відбулися.

Взагалі саме призначення моніторингу зумовлює його систематичне проведення через установлення певний час у тому самому регіоні, з дотриманням тих самих вимог, які раніше використовувались для вивчення негативного соціального явища. Важливо вчасно виявити зміни, що відбулися, і розробити прогноз на найближче й подальше майбутнє, розкрити можливі тенденції розвитку ситуації. На жаль, при прийнятті багатьох рішень державного та регіонального значення, кримінологічний прогноз, як правило, не застосовується і не використовується для обґрунтування позитивного чи негативного сценарію змін проблем, пов'язаних зі злочинністю, у майбутньому [6, с. 136–138].

Державі потрібно мати прогноз, щоб визначити пріоритетні напрями, які повинні поетапно здійснюватися в конкретних часових рамках і на певній території. Необхідно законодавчо забезпечити всі точки дотику зі здійснення взаємодії за основними найбільш важливими напрямами, покликаними змінити криміногенну ситуацію і збудувати ефективну та діючу систему протидії злочинності на території країни. Уся система запобіжних заходів у рамках загальної державної програми протидії злочинності повинна бути адресною та розрахованою для конкретних регіонів, міст і окремих населених пунктів.

Отримана завдяки проведеному моніторингу повна характеристика ситуації зі злочинністю дасть змогу додатково вирішити ряд важливих питань, які можуть загальмувати і негативно вплинути на виконання завдань, поставлених перед державними ор-

ганами, покликаними протидіяти злочинності. Для цього необхідно:

1. Наділити правоохоронні органи реальними владними повноваженнями з координації всіх напрямів діяльності щодо ранньої профілактики, викриттю корумпованих чиновників, що прикривають нелегальний бізнес, боротьбі з усіма видами правопорушень. Зараз багато цих напрямів успішно здійснюються у тих або інших районах і містах тільки завдяки тому, що перші особи, які очолюють державні органи та численні інші структури, знайшли порозуміння і зуміли домовитися за ключовими питаннями, від яких залежить ефективність організації й проведення запобіжної діяльності.

Але на практиці нерідко зустрічаються і такі ситуації, коли різні відомства не тільки не співпрацюють, а і конкурують одне з одним, відстоюють своє переважне право на лідируюче становище в прийнятті рішень, що визначають основні напрями запобігання злочинам. Іноді до цього додається людський фактор, що виявляється в особистих амбіціях, заздорстві до чужого успіху, дружніх зв'язках у владних структурах, від яких залежить ухвалення остаточного рішення. Щоб виключити подібні ситуації, у системи координації повинен бути вироблений правовий механізм.

2. Розробити систему норм, що не тільки регламентують порядок взаємодії різних відомств, задіяних у запобіганні й боротьбі зі злочинністю, а й визначити механізм обміну необхідними статистичними відомостями, даними результатів проведених кримінологічних досліджень і характеристиками злочинності. Поєднання кримінологічної, соціологічної та іншої інформації дасть комплексне бачення складної багаторівневої проблеми злочинності. Важливо, щоб у кожному регіоні був визначений аналітичний орган (лабораторія), у якому б зосереджувалась уся інформація, і фахівці якого могли б професійно здійснювати моніторинг, аналізувати тенденції змін, розробляти науково обґрунтовані рекомендації щодо протидії злочинності стосовно конкретного регіону, що враховують його особливості й специфіку.

3. Усунути дублювання і налагодити більш тісну взаємодію між правоохоронними органами, прокуратурою, судами та зарубіжними колегами, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, у сфері незаконного обігу наркотиків, міжнародним тероризмом та іншими небезпечними проявами, пов'язаними зі злочинністю. Сьогодні неможливо і нереально ефективно протидіяти злочинності та боротися зі злочинами без налагодження міжнародних контактів і зв'язків з аналогічними силовими структурами, особливо розташованими в сусідніх державах, що мають спільні кордони.

4. Важливо в рамках реалізації кримінальної політики здійснювати контроль за розвитком криміногенної ситуації, щоб вчасно вносити необхідні корективи в протидію злочинності. Із цією метою повинні використовуватись результати досліджень аналітичних підрозділів, які на основі систематично проведених моніторингових володіють достовірними, об'єктивними даними про масштаби поширення злочинності, рівень кримінальної ураженості населення, появу нових методів впливу, закономірності й особливості кримінальних проявів тощо.

5. Розробляти кримінологічний прогноз розвитку криміногенної ситуації як у цілому по країні, так і за окремими її регіонами для того, щоб завчасно одержати максимально повну інформацію про очікувані події та можливі негативні наслідки з метою вироблення адекватних заходів, які повинні протидіяти розвитку подій за негативним сценарієм.

6. Визначити основні етапи і строки для реалізації найбільш пріоритетних напрямів у справі організації в країні в цілому та в регіонах ранньої профілактики. До наступного етапу реалізації цієї програми можливо приступати тільки після аналізу попереднього. Важливо зрозуміти, вивчити всі позитивні аспекти, які є зараз, і побачити й оцінити масштаби зроблених помилок та недоліків. Аналізуючи минуле, можна з меншими втратами вести боротьбу зі злочинністю в майбутньому.

7. У рамках кримінальної політики держави розробити стратегію і тактику всіх її напрямів для того, щоб розподілити ролі та завдання державних органів і організацій, задіяних у боротьбі, визначити розміри фінансових витрат, кадрового потенціалу, включаючи профільних фахівців, передбачити інші заходи й засоби, необхідні для вирішення поставлених завдань.

8. Позначити позитивні проміжні результати, які повинні бути отримані та закріплені після проходження запланованих основних етапів, здійснюваних у рамках державної програми протидії злочинності. Тут важливо виробити дієву систему обміну позитивними досягненнями досвідом у сфері боротьби зі злочинністю і запобіганні злочинам, не тільки отриманими в Україні, а й за кордоном. Це може бути досягнуто, наприклад, шляхом обговорення різних аспектів цієї проблеми на засіданнях круглих столів, під час проведення спеціальних семінарів, міжнародних і республіканських науково-практичних конференцій, координаційних нарадах правоохоронних органів, куди також доцільно запрошувати і вчених різних галузей знань. Звичайно, передбачити вичерпний перелік усіх форм взаємодії й обміну досвідом досить складно, головне, щоб

вони всебічно, системно і комплексно давали змогу одержувати позитивні результати.

9. Встановити строки підбивання підсумків і форми звітності з урахуванням специфіки роботи різних відомств, державних органів, установ, громадських організацій, рухів, фондів тощо.

Безумовно, названо далеко не все, що необхідно вирішувати в державі в цілому та в усіх регіонах, майже одночасно і в першу чергу. Багато зазначених пропозицій тісно пов'язані між собою, перетинаються, повинні здійснюватися паралельно відразу за різними напрямками і різними органами, установами й організаціями.

IV. Висновки

Отже, для того, щоб організувати ефективну систему запобігання і протидії злочинності в рамках державної кримінальної політики, необхідним є кримінологічний моніторинг. Тільки повне розуміння того, що відбувається з поширенням злочинності та протидією їй у сучасних умовах, дасть змогу знайти вихід зі становища, котре утворилося.

Без дослідження усіх проблем, що супроводжують злочинність, вивчення наявного досвіду в історії нашої держави і за кордоном, аналізу минулих помилок неможливо побудувати майбутню систему захисту від кримінальних загроз. Необхідним є всебічний і об'єктивний моніторинг криміногенної ситуації як у країні в цілому, так і в окремих особливо неблагополучних за рівнем злочинності регіонах, конкретних районах, містах. Треба зробити все, щоб зупинити поширення злочинності країною, урятувати

підростаюче покоління, а отже, і майбутню нашу державу.

Список використаної літератури

1. Бандурка О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія / О.М. Бандурка, О.М. Литвинов. – Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2011. – 308 с.
2. Стороженко И.В. Методологические основы антикоррупционного мониторинга в криминологическом значении / И.В. Стороженко // Российская юстиция. – М. : Юрист, 2010. – № 9. – С. 56–60.
3. Уголовная политика и ее реализация органами внутренних дел : учебник / [под ред. проф. Л.И. Беляевой]. – М. : Академия МВД России, 2003. – 245 с.
4. Чайка Ю.Я. Мониторинг законодательства и правоприменительной практики / Ю.Я. Чайка // Бюллетень Министерства юстиции Российской Федерации. – № 8. – М. : Спарк, 2005. – С. 5–10.
5. Литвинов О.М. Слідчий комітет: аргументи за і проти / О.М. Литвинов // Актуальні проблеми роботи з персоналом у правоохоронних органах : матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 27 листопада 2008 р.) / [за ред. проф. А.Т. Комзюка та проф. М.І. Іншина]. – Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2008. – С. 221–224.
6. Миньковский Г.М. Прогноз криминологической ситуации и его значение для предупреждения преступности / Г.М. Миньковский // Вопросы борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит., 1987. – Вып. 47. – С. 132–142.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2013.

Блаживский Е.Н. Проблемы внедрения криминологического мониторинга

Статья посвящена обобщению и анализу проблем, которые существуют в деле внедрения системы криминологического мониторинга. Предложены возможные шаги, направленные на преодоление как системных противоречий, так и дисфункций этой деятельности.

Ключевые слова: криминологический мониторинг, противодействие преступности, предупреждение преступлений, правоохранные органы.

Blazhyvskiy E. The problems of the introduction of criminological monitoring

The article is devoted to generalization and analysis of the problems that exist in the case of the introduction of criminological monitoring. Possible steps to overcome both systemic contradictions and dysfunctions of this activity are proposed.

Key words: criminological monitoring, crime prevention, law enforcement.